

причетна до вчинення хуліганських дій (або вчиняла зазначене кримінальне правопорушення); створення спеціальних підрозділів у системі правоохоронних органів, які б здійснювали досудове слідство щодо кримінальних правопорушень різних утворень неформальної молоді, зокрема, футбольних хуліганів.

Література:

1. Roszak T. The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition. New York, 1969. 313 p.
2. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія. Київ : Атіка, 2009. 240 с.
3. П'ять способів зупинити футбольне хуліганство. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/06/160618_five_ways_to_stop_hooliganism_it (дата звернення: 01.11.2024).
4. Кириченко О. В. Криміналістична профілактика хуліганства, вчиненого футбольними вболівальниками. *Наукові перспективи*. 2024. № 5(47). С. 1210–1219.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-76>

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

Медова Ірина Олегівна

*студентка факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

Кримінальна відповідальність неповнолітніх є однією з найбільш дискусійних і делікатних тем сучасного кримінального права. Вона розташована на стику правових, соціальних і етичних проблем, це стосується осіб, які через свій вік та недостатній соціальний розвиток потребують особливого ставлення.

Сучасний світ стикається з новими труднощами, однією з яких є зростання поширеності злочинності серед молоді, зокрема кіберзлочинності, насильства чи кримінальних правопорушень, спричинених впливом соціальних медіа чи технологій. Так, тільки за 2024 рік вчинено 1208 кримінальних правопорушень неповнолітніми. У цьому

контексті існує потреба в реформуванні кримінального законодавства з метою забезпечення послідовного підходу до неповнолітніх правопорушників, який передбачає як покарання, так і реабілітацію.

Юридична практика показує, що застосування загальних принципів кримінальної відповідальності до дітей часто є невдалим і суперечить гуманістичним принципам права. Міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини, вимагають спеціального підходу до неповнолітніх, який зосереджується на відновному правосудді та соціалізації.

Сьогодні кримінальне законодавство щодо неповнолітніх є специфічним щодо кримінальної відповідальності, яка реалізації через покарання й інші кримінально-правові засоби впливу [1, с. 618–628]. Зокрема, перелік покарань, що можуть призначатися особам, молодше за 18 років, значно скорочено порівняно з дорослими. Основними видами покарання, що вказано у ст. 98 Кримінального Кодексу (далі – КК) України, для неповнолітніх є штраф, громадські роботи, виправні роботи, пробаційний нагляд і позбавлення волі на певний строк. Інші додаткові покарання включають лише штрафи та втрату права обіймати певні посади чи брати участь у певній діяльності [2].

У ч. 1 ст. 99 КК України вказано, що покарання може бути застосовано до неповнолітніх, якщо вони не залежать від сім'ї, мають власні кошти чи майно, на яке може бути звернене стягнення, засуджених за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт. Однак більшість неповнолітніх не мають офіційного доходу або не мають особистих коштів, тому цей вид покарання застосовується рідко і є малоефективним [2]. Наприклад, у 2023 році цей вид покарання було застосовано до 128 (у 2022 році – 68) неповнолітніх, або 10,2% від усіх призначених неповнолітнім покарань (у 2022 році – 6,8%) [3].

Потенційні застосування громадських і виправних робіт також дещо обмежені. Відповідно до ст. 100 Кримінального кодексу України ці санкції можуть застосовуватися лише до неповнолітніх віком від 16 до 18 років [2]. У 2023 році виправні та громадські роботи становили 10,7% від усіх призначених неповнолітнім покарань (у 2022 році – 7,1%) [3].

Згідно зі ст. 101 Кримінального кодексу України пробаційний нагляд застосовується до неповнолітніх відповідно до статті 59¹ цього Кодексу. Крім того, пробаційний нагляд щодо неповнолітніх може призначатися на строк від одного до двох років [2]. 2 квітня 2024 року Новоград-Волинський міськрайонний суд Житомирської області визнав

мешканця м. Звягеля винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 309 КК України та призначив правопорушнику покарання у виді 1 року пробаційного нагляду та поклав на засудженого відповідні обов'язки [4].

Як наслідок, перелік варіантів покарання, що призначаються неповнолітнім, надто обмежений, що не відповідає вимогам Мінімальних стандартних правил ООН. Зокрема, відповідно до п. 5.1 Пекінських правил, ступінь впливу на неповнолітніх має визначатися з урахуванням тяжкості кримінального правопорушення, а також індивідуальних особливостей особистості підлітка. Призначене цій особі покарання має бути належним, необхідним і достатнім для її покарання та запобігання повторенню кримінальних правопорушень.

Важливою складовою сфери кримінальної відповідальності неповнолітніх є складність звільнення цих осіб від відповідальності. Це питання має особливе значення, оскільки стосується специфіки підходів до осіб, які ще не досягли повноліття, та створює ряд викликів для правоохоронної та правової систем. Слід також указати на примусові заходи виховного характеру, які І. І. Митрофанов відносить до заходів безпеки, що застосовуються до осіб, які досягли на момент вчинення суспільно небезпечного діяння, зафіксоване нормативом Особливої частини КК України, 11 років [5, с. 421–426].

Л. М. Гуртієва та Т. В. Лукашкіна зазначають, що необхідно гарантувати ефективне функціонування механізму звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності, що зумовлює необхідність застосування примусових заходів виховного характеру. Це стосується випадків, коли молодий правопорушник звільняється від кримінальної відповідальності, незалежно від підстав цього звільнення [5, с. 339–344]. Крім того, науковці рекомендують додати до переліку освітні можливості, які доступні цим особам. Зокрема, вони рекомендували, щоб додаткові заходи включали допомогу в працевлаштуванні або можливість завершити освіту. Ці засоби сприятимуть як посиленню виховного ефекту, так і створенню умов, що сприятимуть більшій соціалізації неповнолітніх. Як наслідок, модернізація підходів до звільнення від кримінальної відповідальності має включати не лише правовий аспект, а й комплекс ініціатив, спрямованих на сприяння та зміну поведінки неповнолітніх у суспільстві [5, с. 339–344].

Сучасний аналіз порядку застосування кримінального покарання до осіб, які не досягли повноліття, показує, що найбільш поширеною практикою є позбавлення волі або, в багатьох випадках, звільнення від відбування покарання з випробуванням. Ці підходи вважаються найбільш ефективними та законними в політиці кримінального правосуддя

щодо неповнолітніх злочинців. Однак цей підхід має значні обмеження, які перешкоджають його ефективності в цій сфері.

Однією з першочергових проблем є недостатньо розроблена теоретична основа, яка б пояснювала застосування конкретних видів покарань для неповнолітніх. Відсутність чітко визначених теоретичних засад призводить до виникнення проблем у правовому регулюванні системи кримінального судочинства, що негативно впливає як на матеріальне, так і на процесуальне кримінальне законодавство. Недосконалість норм права стає проблемою, коли вони перешкоджають запровадженню більш індивідуалізованих і гнучких підходів до роботи з неповнолітніми, які вчинили кримінальні правопорушення. Це призводить до ситуації, коли першочерговою проблемою є вироки, які обмежують свободу або відбувають ув'язнення, без урахування інших варіантів. Таким чином, ці підходи не завжди допомагають у вирішенні питань успішної ресоціалізації неповнолітнього.

Ми вважаємо, що для вирішення цих проблем необхідне більш глибоке розуміння теоретичних основ, що дозволить нам забезпечити більш комплексний підхід до покарання, який зосереджується на вихованні та корекції поведінки неповнолітніх. Водночас необхідна суттєва модернізація законодавства, яка б створила нормативну базу для застосування ширшого спектру засобів кримінально-правового впливу, які враховують потреби та особливості неповнолітніх злочинців.

Як наслідок, особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх є значущими для сучасної правової системи через їхній вік, соціальну зрілість та реабілітаційну здатність. Аналіз сучасної ситуації вказує на те, що чинна система кримінальної відповідальності неповнолітніх часто є стандартною і не має достатньої глибини чи спеціалізації. Серед найбільш суттєвих проблем можна назвати: недостатньо розроблену теоретичну базу обґрунтування окремих видів покарань, обмежений перелік альтернативних методів впливу на злочинця, неефективність чинного матеріального та процесуального кримінального законодавства. Практика показує, що нерідко надається пріоритет над покаранням, яке не сприяє повному одужанню неповнолітніх або не враховує їх індивідуальні особливості.

Таким чином, зміна системи кримінальної відповідальності неповнолітніх має ґрунтуватися на поєднанні профілактичних, виховних та реабілітаційних підходів, спрямованих на забезпечення успішної ресоціалізації. Лише при комплексному підході можна досягти першочергової мети – не тільки кари, а і виправлення засудженої особи, яка не досягла повноліття, та її інтеграцію в суспільство як повноправного громадянина.

Література:

1. Митрофанов І. І. Кримінальна відповідальність та механізм її реалізації через кримінально-правові засоби впливу. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 11 (29). С. 618–628.

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.11.2024).

3. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Yacovleva_prizn_pokarannia.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

4. Суд вперше застосував пробаційний нагляд як новий вид основного покарання. URL: <https://ualaw.org/sud-vpershe-zastosuvav-probacziynuj-naglyad-yak-novuj-vyd-osnovnogo-pokarannya/> (дата звернення: 17.11.2024).

5. Митрофанов І. І. Механізм кримінально-правового регулювання: монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.

6. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. Деякі пропозиції щодо вдосконалення нормативного регулювання звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 339–344.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-77>

ОПТИМІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДОСУДОВОЇ ДОПОВІДІ СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНЬОГО ОБВИНУВАЧЕНОГО

Озерський Ігор Володимирович

*доктор юридичних наук, професор, академік НАНВО України,
професор кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Україна*

У ч. 3 ст. 9 Закону України «Про пробацію» (2015 р.) визначено зміст досудової доповіді, серед іншого вона повинна містити: соціально-психологічну характеристику обвинуваченого; оцінку ризиків вчинення обвинуваченим повторного кримінального правопорушення;